

Кулішов В. С.¹

Теоретичне обґрунтування методики навчання учнів основ економіки у старшій профільній школі

¹ *Кулішов Володимир Сергійович, аспірант лабораторії трудової підготовки та політехнічної творчості Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна*

Анотація: Стаття присвячена теоретичним основам методики навчання учнів основ економіки у старшій профільній школі. Проаналізовано основні визначення поняття “методика”, на основі яких виведено визначення терміна “методика навчання основ економіки”. З’ясовано критерії структуризації змісту економічної освіти, а також уточнено вимоги, що ставляться до побудови змісту профільної економічної підготовки учнів старшої школи. Визначена мета впровадження курсу “Основи економіки” та його основні завдання.

Ключові слова: економічна освіта, методика навчання, зміст освіти, профільна економічна підготовка, навчальна програма

Необхідність підвищення рівня економічної освіти в Україні потребує розробки стратегії і тактики навчання економічних дисциплін на засадах національної концепції економічної освіти. В умовах постсоціалістичного розвитку, коли у старшого покоління немає ринкового мислення, надзвичайно важливою стає освіта молоді.

Основною метою економічної освіти можна вважати формування системи економічних знань, економічного мислення, відповідної економічної культури, а її результатом – економічно обґрунтовану практичну діяльність. Але якщо теоретично формулювати цю мету дуже просто, то її практична реалізація створює неабиякі проблеми [1, 3].

Сучасна освітня парадигма потребує розробки інноваційної методики навчання предмета з урахуванням ринкових реалій суспільства та психолого-педагогічних особливостей підростаючого покоління.

На нашу думку, значення методики навчання економіки, та і взагалі методики як науки, до сих пір недооцінюється. В практиці викладання економіки важливо не тільки розкрити зміст економічних категорій та концепцій, але й знайти ефективні форми знань, домогтись їх засвоєння на рівні мислення та поведінки людини. А це вже сфера методичних проблем навчання.

Для початку з’ясуємо сутність поняття методика. О. Аксьонова розглядає методику як систему засобів, своєрідне «ноу-хау», практику викладання, оптимальне поєднання загальнодидактичних методів, прийомів і засобів навчання. Дослідниця відзначає, що складність методики навчання полягає в тому, що викладач мусить не тільки забезпечити засвоєння учнями матеріалів з певних програм навчання, а й сформувані в них економічне мислення, певні переконання, усвідомлення економічної складової суспільства [1, 7].

Електронна енциклопедія дає таке визначення цьому поняттю: методика навчання окремої шкі-

льної дисципліни – це галузь педагогічної науки, що представляє собою окрему теорію навчання (приватну дидактику). Методику навчання окремого предмета слід розглядати як спосіб організації практичної та теоретичної діяльності учасників навчання, зумовлений закономірностями та особливостями змісту навчального предмета. Методика навчального предмета обумовлена особливостями та специфікою набуття знань, умінь і навичок окремої навчальної дисципліни. Крім того, методика має свої категорії, які визначаються на основі загальноновизначених педагогічних понять. До головних з них належать: закономірності навчання окремого предмета; принципи навчання; викладання; учіння; методи навчання; форми організації навчання, знання, уміння, навички [3].

В українському педагогічному словнику методика навчального предмета розглядається як галузь педагогічної науки, яка досліджує закономірності вивчення певного навчального предмета. Оскільки загальні закономірності навчання вивчаються дидактикою, методику окремого навчального предмета правомірно розглядати як часткову дидактику. До змісту методики як часткової дидактики входять:

- встановлення пізнавального і виховного значення даного навчального предмета і його місця в системі шкільної освіти;
- визначення завдань вивчення даного предмета і його змісту;
- вироблення, відповідно до завдань, змісту навчання, методів, методичних засобів і організаційних форм навчання [5, 206].

Найбільш повним та цілісно-структурованим визначенням питання що розглядається, на нашу думку, є визначення С. Гончаренка. Вчений розглядає методику конкретного навчального предмета як галузь педагогічної науки, що досліджує зміст навчального предмета й характер навчального процесу, який сприяє засвоєнню учнями необхідного рівня знань, умінь та навичок, роз-

витку мислення школярів, формуванню світогляду і виховання якостей громадянина своєї країни. До завдань методики входить дослідження змісту навчання, процесу викладання й процесу учіння.

Крім того, С. Гончаренко зазначає, що методика обов'язково глибоко пов'язана з відповідною наукою, оскільки в навчанні треба відображати особливості відповідної науки, її зміст і методи дослідження. Поряд з теоретичним аналізом проблем певної дисципліни, у методичних дослідженнях велике місце займають вивчення досвіду роботи вчителів і шкіл, педагогічні спостереження та педагогічний експеримент.

Таким чином, як зазначає науковець, методика є прикладною наукою, що за своїм змістом і завданнями є дуже близькою до комплексу технологічних наук [6, 9].

Наведені визначення дозволяють сформулювати сутність поняття методика навчання основ економіки, що нами розглядається. Отже, методика навчання основ економіки – це галузь педагогічної науки, що досліджує зміст курсу «Осно-

ви економіки» й характер навчального процесу, який сприяє засвоєнню учнями необхідного рівня економічних знань, умінь та навичок, розвитку економічного мислення старшокласників, формуванню певного економічного світогляду та економічної культури, вихованню якостей справжнього господаря своєї країни.

По суті, сучасна методика навчання економічних дисциплін – це та ланка навчально-виховного процесу, що інтегрує в собі знання економіки, з одного боку, та основ педагогіки, психології, педагогічної майстерності й вікової психології – з іншого (див. рис. 1). Адже основними її завданнями є, по-перше, сутність розуміння того, які знання та навички мусять мати молоді люди у сучасному суспільстві ринкових відносин, по-друге, як ліпше і раціональніше організувати процес навчання основ економіки в школі, що сприяв би перетворенню потрібних економічних знань в економічне мислення, а далі в економічну поведінку та економічну дисципліну як окремої людини, так і суспільства в цілому.

Рис. 1. Взаємозв'язок МНЕ з іншими дисциплінами

Фактично методика розв'язує три основних завдання й шукає відповіді на три запитання: чого навчати? Як навчати? Як учитися? Розв'язання цих кардинальних проблем освіти набуває нині особливо важливого значення у зв'язку з переорієнтацією школи на формування особистості учня, на розвиток і задоволення його пізнавальних інтересів і здібностей, у зв'язку з широким розвитком багатоваріантності моделей школи. Саме варіантність і багатоукладність як ключовий принцип побудови національної школи вимагає якнайсерйозніше задуматися над питанням змісту освіти.

Зміст освіти – це система наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує

всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей учнів, формування їх світогляду, моралі та поведінки, підготовку до суспільного життя та праці [2, 44]. Проблема відбору змісту освіти є найважливішою проблемою педагогічної науки взагалі і передусім методики. Саме в змісті освіти закладено найважливіші складові людської культури, як от сім'я, школа, суспільство, які прагнуть передати молодому поколінню.

Що стосується побудови змісту освіти на рівні навчального предмета, то, як зазначає С. Гончаренко, методика орієнтується на його провідний компонент. У навчальних предметах з основ наук ідеться про формування системи знань, яка включає основи відповідних теорій і окремих

знань. Однак, для того щоб ця система автоматично стала дидактичною системою, треба до предметного змісту ввести спеціальні засоби розуміння і засвоєння. У змісті навчального предмета має бути реалізоване методологічне положення про єдність змістового і процесуального аспектів у навчанні через опис понять складу і структури навчального предмета в термінах змісту і процесу [6, 17].

Загальнотеоретичні основи структуризації змісту освіти в середній школі подано в працях Б. Гершунського [4], В. Краєвського [7], В. Ледньова [8], М. Скаткіна [10] та інших дослідників. У своїй роботі, зокрема в тій частині, що стосується змісту економічної підготовки старшокласників, ми спиралися на положення В. Ледньова, відповідно до якого зміст освіти визначається двома основними факторами – структурою діяльності людини та структурою сукупного об'єкту вивчення [8, 8]. Отже, зміст освіти, у тому числі й економічної підготовки, є змістом, як зазначає вчений, триєдиного цілісного процесу, який характеризується: по-перше, засвоєнням досвіду попередніх поколінь; по-друге, вихованням типологічних якостей особистості; по-третє, розумовим розвитком людини [8, 54].

Структурна організація та змістова наповненість процесу економічної підготовки старшокласників повинні відповідати основним вимогам дидактичної моделі навчального предмету. Дана схема являє собою цілісність, яка об'єднує два блоки: основний, до якого входить, передусім, той зміст, заради якого навчальний предмет входить в навчальний план, і блок засобів, або процесуальний блок, який забезпечує засвоєння знань, формування різнобічних умінь, розвиток і виховання учнів [9, 139]. Отже, для розробки навчальних курсів слід, перш за все, визначити зміст навчання, яке б відповідало завданням загальноосвітньої або профільної підготовки старшокласників.

Враховуючи чотирьохкомпонентну структуру змісту освіти, запроповану М. Скаткіним та В. Краєвським [10], змістова наповненість профільної економічної підготовки старшокласників нами розуміється як система, основними складовими якої є:

а) система економічних знань, що забезпечує правильне розуміння суті понять, законів, процесів, принципів функціонування сучасного ринкового механізму економіки;

б) сукупність інтелектуальних, соціальних і практичних умінь та навичок, які сприяють ефективному розв'язанню конкретних економічних завдань, проблемних ситуацій у побутовій та майбутній професійній діяльності;

в) формування соціально-психологічних якостей, певних компетентностей особистості які мають бути основою для реалізації готовності займатися трудовою діяльністю у відповідній сфері;

г) виявлення креативних рис та досвіду творчої діяльності особистості.

На основі робіт В. Бондаря, Б. Гершунського, С. Гончаренка, В. Краєвського, В. Ледньова, М. Скаткіна та інших дослідників [2; 4; 6; 7; 8; 10], нами виявлено основні вимоги, що ставляться до побудови змісту профільної економічної підготовки старшокласників, а саме:

1) відповідність змісту меті та завданням сучасної економічної освіти та виховання старшокласників, а також її науковим основам;

2) відповідність змісту педагогічно обґрунтованому співвідношенню між теоретичними та практичними основами профільної економічної підготовки старшокласників;

3) забезпечення систематичності та логічної послідовності викладення навчального матеріалу;

4) практична орієнтованість та професійна спрямованість змісту;

5) врахування психолого-вікових особливостей учнів та доступність змісту на всіх етапах і стадіях навчання;

6) зв'язок змісту навчального матеріалу з реальним життям;

7) відповідність змісту відведеному на його вивчення часу.

Зміст навчального предмету у концентрованому вигляді міститься у навчальній програмі, оскільки вона визначає його структуру, логіку викладу матеріалу, певною мірою методи навчання, характер дидактичних посібників, тип діяльності учня і його орієнтацію в предметі, спосіб мислення щодо дисципліни, яка вивчається [9, 49]. З точки зору розв'язання завдань навчально-виховного процесу, програма – це той фундамент, який відповідає основній меті введення даного предмета до навчального плану загальноосвітньої школи і дає можливість учням продовжувати вивчення його і суміжних з ним предметів, а також використовувати набуті знання в практичній діяльності.

Системоутворюючим компонентом нашої методики обрано зміст авторського експериментального профільного курсу «Основи економіки», структура якого включає п'ять взаємозв'язаних між собою частин. До першої частини «Вступ до економіки» включені такі розділи: Головні питання економіки. Економічний зміст виробництва. Фактори виробництва. Типи економічних систем, власність, раціональність та стимули. Друга частина «Ме-

ханізм функціонування ринку» пропонує до вивчення наступні розділи: Основні проблеми економіки та їх ринкове розв'язання. Формування попиту та пропозиції на ринку. Ринкова рівновага. Еластичність попиту і пропозиції. Суть і функції грошей. Ринкова структура: особливості різних ринків. Людина на ринку праці. Соціальні проблеми ринку праці. Доходи у ринковій економіці. Ринкова інфраструктура. Третя частина «Прикладна економіка» складається з таких розділів: Підприємництво і бізнес. Підприємства та їх організаційно-правові форми. Економічна діяльність підприємства. Прибуток та витрати підприємства. Основи менеджменту та маркетингової політики підприємства. Ефективність виробництва. Бізнес-план. До четвертої частини «Національна економіка» входять розділи, що розглядають: Основні прояви цілісності національної економіки. Економічні питання безробіття та інфляції. Державне регулювання економіки. П'ята частина «Міжнародна економіка» передбачає вивчення таких розділів: Світове ринкове господарство. Глобальні економічні проблеми. На вивчення курсу відводиться по 105 годин у 10 та 11 класах.

Оскільки, реалізація даної програми передбачається у межах освітньої галузі «Технології», то зміст навчального матеріалу включає програмний мінімум курсу «Основи економіки», а також частково доповнені і розширені частини і розділи, що зорієнтовані на прикладний характер економічних знань учнів, а також їх професійну реалізацію. Так, більш ґрунтовно викладеним є розділ «Економічний зміст виробництва. Фактори виробництва», що знайомить підрастаючу молодь з основою суспільного виробництва, його змістом та структурою, факторами виробництва та його основними структурними компонентами. Крім того, учням представлено різні способи виробництва, їх переваги та недоліки, а також визначено основні причини ефективності виробництва підприємств різних форм власності.

Професійно-орієнтований характер носить розділ «Людина на ринку праці. Соціальні проблеми ринку праці», вивчення якого передбачає ознайомлення старшокласників з економічною природою ринку праці, попитом і пропозицією на ньому, суспільним поділом праці, поняттями зайнятості і безробіття. Крім того, учні вчать розрізняти продуктивну та непродуктивну працю, розумову та фізичну, фактори, що лежать в основі цього поділу, отримують уявлення про заробітну плату, професійні союзи та трудові колективи, прожитковий мінімум. Окремо

розглядається тема «Основні фактори успішної трудової діяльності людини», де, серед іншого, представлені і економічні складові професійного успіху фахівця будь-якої сфери.

Практичну основу реалізації економічних знань містить третя частина курсу «Прикладна економіка», де учні знайомляться з теорією і практикою підприємницької діяльності в конкурентному середовищі. До вивчення пропонуються розділи, що розкривають суть і значення підприємництва та його роль в сучасній Україні, види підприємств за структурою, формами власності, правовим статусом, стратегією діяльності підприємства у ринковому середовищі, основи менеджменту та маркетингової політики підприємств, сутність та значення ефективності виробництва. Крім того, передбачено ознайомлення учнів з поняттям бізнес-плану та його структурою, а також проектуванням основних етапів ефективного виробництва.

Таким чином, метою впровадження запропонованого курсу «Основи економіки» вважаємо формування в учнів системи економічних знань, умінь та навичок їх творчого, практичного застосування, розвитку економічного мислення, формування відповідної економічної культури, а до його основних завдань нами віднесено наступні:

- поетапне засвоєння фундаментальних знань про економічне життя суспільства та модель його ринкового механізму, а саме: основних економічних категорій, законів, закономірностей, тенденцій;
- упорядкування та розширення системи знань про роль та місце держави в ринковій економіці, правове регулювання підприємницької діяльності, основи трудового та цивільного законодавства України;
- ознайомлення учнів з основами суспільного виробництва, формами, напрямками, основними завданнями підприємницької діяльності, основами менеджменту та маркетингової політики підприємств;
- розвиток умінь і навичок практичного здобуття та використання економічних знань, пояснення процесів і явищ;
- формування навичок раціональної економічної поведінки людини як споживача, найманого працівника, виробника, платника податків, користувача суспільних благ;
- створення сприятливих умов для усвідомленого вибору характеру майбутньої сфери діяльності та професії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксьонова О.В. Методика викладання економіки: Навчальний посібник / О.В. Аксьонова. – К.: КНЕУ, 1998. – 280 с.
2. Бондар В.І. Дидактика: підручник для студ. вищ. пед. навч. закл. / В.І. Бондар. – К.: Либідь, 2005. – 264 с.
3. Вільна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
4. Гершунский Б.С. Педагогическая прогностика: Методология, теория, практика / Б.С. Гершунский. – Киев: Вища школа, 1986. – 200 с.
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
6. Гончаренко С.У. Методика як наука / С.У. Гончаренко. – Хмельницький: Вид-во ХГПК, 2000. – 30 с.
7. Краевский В.В. Проблемы научного обоснования обучения / В.В. Краевский. – М.: Педагогика, 1977. – 264 с.
8. Леднев В.С. Содержание образования / В.С. Леднев. – М.: Высшая школа, 1989. – 360 с.
9. Скаткин В.Г. Методология и методика педагогических исследований: В помощь начин. исследователю / В.Г. Скаткин. – М.: Педагогика, 1986. – 151 с.
10. Скаткин М.Н., Краевский В.В. Содержание общего среднего образования: Проблемы и перспективы / М.Н. Скаткин, В.В. Краевский. – М.: Знание, 1981. – 96 с.

Kulishov V.S. Theoretical substantiation of methods of teaching pupils basis of the economy in the senior profile school

Abstract. The article is devoted to the theoretical foundations of methods of teaching pupils basis of the economy in the senior profile school. We found out the discordance of the development of national methodical science to the modern market realities of society and psychological and pedagogical features of the young generation. The definition of concept “methods” is analyzed and disclosed the essence of category “methods of teaching basis of the economy”. We explored the relationship of methods of teaching basis of the economy with some of related courses, such as economy, pedagogy, psychology, pedagogical art and aging psychology. The main criteria of structuring the content of economic training of pupils are defined based on the person-centered approach that dominates in modern school teaching. These criteria are characterized by the assimilation of the experience of previous generations, upbringing of typological qualities of the personality and intellectual development of the person. We proved the contest of profile economic training of senior pupils is system which consists of system of economic knowledge; set of intellectual, social and practical abilities and skills; forming of socially and psychological qualities, some individual competencies of person; detection of creative features and experience of creative activity of person. The requirements that relate to the construction of the content of profile economic training of pupils are clarified. Among them: compliance of the content goals and objectives of modern economic education and its scientific foundations; compliance of the content pedagogically justified ratio between theoretical and practical basis of economic training; ensuring systematic and the logical sequence of presenting of educational material; practical orientation and professional direction of the contest of economic education; attention to the psychological characteristics of pupils age; connection of content of educational material with real life; compliance of the content on its designated study time. The content of the experimental profile course “Basis of the economy” is chosen by systematic component of the methods of teaching basis of the economy. The structure of the course consists of five parts: “Introduction to the economy”, “Functioning of the market mechanism”, “Applied economy”, “National economy” and “International Economy”. According to the principle of implementation this program within the educational sphere “Technologies”, its contest introduces program minimum of the course “Basis of the economy” and also chapters that are connected with the applied character of economic knowledge and their professional implementation. Accordingly to all of the above, we defined the goal of introducing the course “Basis of the economy” and its main objectives.

Keywords: economics education, methods of teaching, contest of the education, profile economic training, educational program

Кулишов В.С. Теоретическое обоснование методики обучения учащихся основ экономики в старшей профильной школе

Аннотация: В статье раскрыты теоретические основы методики обучения основ экономики в старшей профильной школе. Проанализированы основные определения понятия “методика”, на основании которых выведено определение термина “методика обучения основ экономики”. Выяснены критерии структуризации содержания экономического образования, а также уточнены требования, относящиеся к построению содержания профильной экономической подготовки учеников старшей школы. Определены цели введения курса “Основы экономики” и его основные задачи.

Ключевые слова: экономическое образование, методика обучения, содержание образования, профильная экономическая подготовка, учебная программа